

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

ДЕПАРТАМЕНТ “ИКОНОМИКА”

Десислава Георгиева Маврова

**СЧЕТОВОДНАТА ИНФОРМАЦИЯ В УПРАВЛЕНИЕТО НА
ПЛАТЕЖНИТЕ ОПЕРАЦИИ И ИНСТРУМЕНТИ В ТЪРГОВСКИТЕ
БАНКИ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд за присъждане на
образователна и научна степен „**доктор**“, по професионално направление 3.8
„Икономика“, научна специалност „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на
стопанската дейност“

**Научен ръководител:
Доц. д-р Станислава Георгиева**

СОФИЯ, 2021

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на разширено заседание на департаментния съвет на Департамент "Икономика" към Нов български университет (НБУ) - гр. София.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на ..... г. от ..... часа в зала ..... на НБУ - София на открито заседание на Научното жури. Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в Департамент „Икономика“ на НБУ.

Утвърденото Научно жури е в състав:

1. проф. д-р Иванка Данева Гайдарджиева, професионално направление 3.8. Икономика, Департамент „Икономика“ на НБУ - гр. София
2. проф. д-р Атанас Блажев Атанасов, професионално направление 3.8. Икономика, катедра „Счетоводна отчетност“, С.А. „Д.А.Ценов“ – гр. Свищов
3. доц. д-р Ренета Маринова Димитрова, професионално направление 3.8. Икономика, Департамент „Икономика“ на НБУ - гр. София
4. доц. д-р Лилия Тодорова Рангелова-Петкова, професионално направление 3.8. Икономика, катедра „Счетоводство и анализ“, УНСС – гр. София
5. доц. д-р Росица Недкова Иванова, професионално направление 3.8. Икономика, катедра „Счетоводство и анализ“, УНСС – гр. София

Резервни членове:

1. доц. д-р Галина Симеонова Чиприянова, професионално направление 3.8. Икономика, катедра „Счетоводна отчетност“, С.А. „Д.А.Ценов“ – гр. Свищов
2. доц. д-р Станислава Панчева Георгиева, професионално направление 3.8. Икономика, Департамент „Икономика“ на НБУ - гр. София

Дисертационният труд е в обем от 191 стандартни страници. В структурно отношение е изграден от увод, изложение в четири глави, заключение, списък на използваната литература – общо 82 източника. Дисертационният труд е допълнен с приложения, обезпечаващи подробна информация за получените резултати. Приложенията са 9 на брой, в обем от 17 страници.

Основните постижения и резултати от дисертационния труд са публикувани в осем научни статии в специализирани международни рецензирани и в български научни издания и сборници.

Десислава Георгиева Маврова е докторант в редовна форма на обучение, по професионално направление 3.8 „Икономика“, научна специалност „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на стопанската дейност“, с обучаващо звено Департамент „Икономика“ на НБУ - гр. София.

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	4
I.1. Актуалност на темата	4
I.2. Цел и задачи на дисертационния труд	4
I.3. Предмет и обект	5
I.4. Основна теза	5
I.5. Използвани методи	5
I.6. Ограничителни условия	6
I.7. Степен на разработеност на проблема	6
II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	6
III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	7
ГЛАВА ПЪРВА. Платежните операции и инструменти като обект на счетоводството на търговските банки	8
ГЛАВА ВТОРА. Проблеми при счетоводно-информационното осигуряване на управлението на търговските банки за платежните операции и инструменти	12
ГЛАВА ТРЕТА. Възможности за усъвършенстване на счетоводно-информационното осигуряване на управлението на търговските банки за платежните операции и инструменти	19
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. Модел за управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки	25
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	30
СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ И ПРАКТИКО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	32
СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	34
СПРАВКА ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА МИНИМАЛНИТЕ НАЦИОНАЛНИ ИЗИСКВАНИЯ	35
ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ	36

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

I.1. Актуалност на темата

Търговските банки имат няколко функции в съвременното стопанство, като посредничеството при платежните операции е една от най-важните сред тях. Самите платежни операции са сделки, при които търговската банка поема ангажимент или посредническа функция към нейния клиент за извършване на даден тип действие към трето лице. Нещо повече, те действат от името на своя клиент и по негово нареждане, като значението на този тип плащания нараства поради тяхното удобство, възможността да се осъществяват международни търговски сделки, да се пазарува онлайн, значително да се съкращава платежния процес и други.

Осъществяването на безналичното плащане с посредничеството на търговските банки изисква съответно записване по сметката на платеца и на бенефициента. Последното е задължително условие за извършване и за валидност на платежната операция, без значение от нейната форма. Това показва **значението** на счетоводното записване и на счетоводната информация за подобряване на банковото платежно посредничество. И още счетоводната информация, създадена по този начин има потенциала да подобри цялостното банково управление, като подпомогне вземането на решения, свързани с риска, банковия вътрешен контрол, управлението на маркетинговите решения на търговската банка и други.

Актуалността на темата, свързана със счетоводната информация в управлението на платежните операции и инструменти в търговските банки произтича и от това, че търговските банки заемат главно място в безналичните платежни процеси. Последните се развиват и придобиват все по-голямо значение за стопанските субекти, както в системата на вътрешната, така и в системата на външната търговия. Всяка една платежна операция преминава по определени процедури и строго дефиниран ред, като от своя страна, счетоводната информация, свързана с тази операция подпомага управлението на риска и контрола. Наред с това, както всеки един процес, така и отчетният процес може да бъде усъвършенстван, което има съществено значение за търговската банка и за работния процес на служителите, заети в счетоводните отдели на търговската банка. И не на последно по важност място, в съвременните условия платежното посредничество на търговските банки се явява неразделна и важна част от икономическите отношения, която благоприятства осъществяването на контактите между контрагентите в бизнеса.

Мотивите за избор на темата са свързани, както с осъзнаването на нейната актуалност, така и с лични професионални интереси на автора в сферата на банковото счетоводство. Освен това, въпреки че банковото счетоводство е относително консервативна област, в която полето за счетоводно творчество е минимално, се счита, че има неизползвани възможности за аргументирането на варианти и разработването на модели за усъвършенстване на технологията на разплащателния процес и неговото отчитане.

I.2. Цел и задачи на дисертационния труд

Основна цел на дисертационния труд е да се изследват критично платежните операции и процеси в търговските банки, както и създаваната за тях счетоводна информация и на тази база да се очертаят, систематизират и аргументират възможности за усъвършенстване на технологията на разплащателния процес, а също и на модела за управление на счетоводната информация за платежните операции в банковата сфера.

Изследването в дисертационния труд е насочено към проучване, разкриване и обобщаване на особеностите при счетоводното отчитане на отделните форми на безналично плащане, към определяне на ролята на счетоводната информация в тези процеси, както и към очертаване на възможности за усъвършенстване на отчетно-разплащателния процес с оглед подобряване на контролната дейност и дейността по управление на риска в банковата сфера.

Реализирането на основната цел предпостави насочването на научния интерес към решаването на следните изследователски задачи:

- 1) Да се изследват критично платежните операции и инструменти през фокуса на счетоводството в търговските банки като се определи тяхната същност и форми на проявление и се очертаят предимствата и недостатъците на платежните инструменти;
- 2) Да се анализират и представят в логическа последователност особеностите на счетоводно-информационното осигуряване в търговските банки за осъществяване на платежните операции и инструменти, като се открият проблеми и се аргументират подходящи за тях решения;
- 3) Да се проучат и представят рационални възможности за подобряване на процесите, свързани със счетоводно-информационното осигуряване при осъществяването на платежните операции и инструменти;
- 4) Да се анализират и обосноват насоки за по-ефективно и целесъобразно управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки.

I.3. Предмет и обект

Предмет на дисертационния труд е счетоводно-информационното обезпечаване на платежните операции и инструменти в търговските банки, което е важна предпоставка за ефективното им организиране и управление.

Обект на изследване в дисертационния труд са търговските банки и платежните операции и инструменти в тях.

I.4. Основна теза

Основната изследователска теза е, че въпреки нормативно обособения и дефиниран процес на счетоводно отчитане и технология на безналичните разплащания в търговските банки, съществуват неизползвани възможности и проблеми, чието адекватно и аргументирано решаване би довело до усъвършенстване на общото банково управление.

I.5. Използвани методи

Методологията на научно изследване включва: използване на историко-логически метод за проследяване на състоянието и измененията в платежните операции и процеси в търговските банки; обобщаване и критичен анализ на събраната информация, отнасяща се до счетоводно-отчетната банкова дейност; системно-структурен и функционален анализ на данните за платежното посредничество на търговските банки; проучване, анализ и синтез на мненията и оценките, публикувани в монографии, учебници, студии и други публикации по отношение на счетоводния процес в търговските банки; провеждане на срещи и интервюта със сътрудници в търговски банки в страната с цел проучване на практиката и осигуряване на информация за изследването; наблюдения и критична оценка на резултатите от проведената практика в търговска банка, свързана с апробирането на предлагани в дисертационния труд счетоводни модели и др.

В научната разработка са използвани нормативни актове и литература, актуални към 31 декември 2020 година.

1.6. Ограничителни условия

В дисертационното изследване се поставят и някои ограничения. Едно от тях е свързано с невъзможността за използване на реални данни, свързани с практиката на търговските банки. Причината е в нежелание на ръководствата на търговските банки да предоставят такива, позовавайки се на конфиденциалността на операциите на своите клиенти. Ето защо в дисертацията имената на търговските банки са заменени с инициали. Освен това в дисертационния труд се изследват само разплащанията в левове, без да се анализират и проучват в дълбочина валутните и бюджетните разплащания, които поради своята специфика биха могли да бъдат обект на изследване в последващи научни разработки.

1.7. Степен на разработеност на проблема

Дисертационният труд е разработен на основата на обзор и анализ на широк кръг от автори – български и чуждестранни, представени в библиографията към него.

При разработването на дисертацията са използвани и анализи, публикувани във водещи периодични издания, свързани с изследваната тематика.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е в обем от 191 стандартни страници, като включва увод, четири глави за решаване на формулираните основни задачи, заключение, библиография и приложения. Цитирани са общо 82 литературни източници, от които 11 нормативни документи и интернет ресурси – 8. Приложенията са 9 на брой, в обем от 17 страници. Номерата на фигурите и таблиците в автореферата съответстват на тези в дисертационния труд.

Съдържание на дисертационния труд	
Увод	
Глава първа. Платежните операции и инструменти като обект на счетоводството на търговските банки	
1.1.	Анализ на развитието на плащанията като платформа за осъществяване на платежните операции и инструменти
1.2.	Особености на платежните операции и инструменти в търговските банки
1.3.	Класификация на платежните операции и инструменти в търговските банки
1.4.	Правна рамка на платежните операции и инструменти в търговските банки
Глава втора. Проблеми при счетоводно-информационното осигуряване на управлението на търговските банки за платежните операции и инструменти	
2.1.	Организация на синтетичното и аналитичното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки
2.2.	Технологични особености на разплащателния процес в търговските банки
2.3.	Специфични платежни операции и тяхното счетоводно третиране в търговските банки
2.4.	Изисквания на управлението към качеството на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки
2.5.	Проблеми при счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки

Глава трета. Възможности за усъвършенстване на счетоводно-информационното осигуряване на управлението на търговските банки за платежните операции и инструменти	
3.1.	Усъвършенстване на технологията и организацията на разплащателния процес в търговските банки
3.2.	Възможности за оптимизиране на счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки
3.3.	Контролът върху платежните операции и инструменти в търговските банки и препоръки за неговото подобряване
Глава четвърта. Модел за управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки	
4.1.	Структура и съдържание на модела за управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки
4.2.	Приложение на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в управлението на риска в търговските банки
Заключение	
Библиография	
Приложения	

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Уводът на дисертационната работа конкретизира актуалността на темата, целите, които се поставят в разработката и задачите, които трябва да бъдат решени. В него се формулира изследователската теза, дефинират се обектът и предметът на изследване, характеризира се приложената методология и се определят ограничителните условия, при които се разработва дисертационния труд. Наред с тях се обосновава и мотивацията за избора на тема.

Глава първа на дисертационния труд обхваща аналитичен обзор и анализ на платежните операции и инструменти, като обект на счетоводството на търговските банки. В нея се извършва анализ на развитието на плащанията, като платформа за осъществяване на платежните операции и инструменти, открояват се особеностите на платежните операции и инструменти и се обобщават касификации за тях, имащи значение за счетоводно-информационното осигуряване на управлението на търговските банки. Очертава се и правната рамка на изследваните операции и инструменти.

Във **втора глава** се дефинират, изследват и анализират критично проблеми при счетоводно-информационното осигуряване на управлението на търговските банки за платежните операции и инструменти. За тази цел, от една страна, се правят теоретико-приложни проучвания, свързани с организацията на синтетичното и аналитичното отчитане на платежните операции и инструменти, с технологичните особености на разплащателния процес, както и с осъществяването на някои от специфичните платежни операции и тяхното счетоводно третиране в търговските банки. От друга страна, се извеждат и обосновават изискванията на управлението на търговските банки към качеството на счетоводната информация за платежните операции и инструменти. На тази база се открояват и систематизират актуални проблеми, касаещи счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки.

Глава трета представя възможностите за усъвършенстване на счетоводно-информационното осигуряване на управлението на търговските банки за платежните операции

и инструменти. В нея се очертава и анализират възможности за усъвършенстване на технологията и организацията на разплащателния процес в търговските банки, за оптимизиране на счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в тях и за осъществяване на ефективен контрол върху извършваните от тези банки платежни операции и инструменти. На тази основа в разработката се правят изводи и предложения за подобряване на счетоводно-информационното осигуряване на управлението на търговските банки за платежните операции и инструменти.

Глава четвърта е посветена на изграждането на модел за управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки. В нея се извършва аргументирана обосновка на необходимостта от разработването на такъв модел, представят се неговата структура и съдържание и се обосновава приложението му в търговските банки. В тази връзка е специфицирано и приложението на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в управлението на риска в търговските банки.

В **заключението** се систематизират и аргументират общозначими изводи и резултати от извършените изследвания в дисертационния труд.

Дисертационният труд е допълнен с **9 приложения**, обезпечаващи подробна информация за получените резултати. **Приложение 1** представя използването на системата RINGS за периода 2005-2020 г. **Приложение 2** - списък на участниците в системата TARGET 2. **Приложение 3** изяснява технологичен процес на кредитния превод, а **Приложение 4** - технологичния процес на директен дебит. **Приложение 5** обхваща технологичен процес при акредитиви с покритие, а **Приложение 6** - технологичния процес при акредитиви без покритие. **Приложение 7** представя документи, свързани с акредитивни разплащания, а **Приложение 8** - технологичния процес при чекови разплащания - обикновен разплащателен чек. **Приложение 9** представя разработения въпросник към служителите в счетоводните отдели на търговски банки "X", "Y", "Z".

ГЛАВА ПЪРВА. Платежните операции и инструменти като обект на счетоводството на търговските банки

1.1. Анализ на развитието на плащанията като платформа за осъществяване на платежните операции и инструменти

На базата на представените в дисертацията определения за плащане и техния анализ, а също и за целите на настоящата научна разработка може да се обобщи, че *плащането е процес, свързан с прехвърляне/транзакция на средства или други ценности в резултат на договорни или друг тип отношения между физически и/или юридически лица.*

От представеното определение се вижда, че основните характеристики на плащането са следните:

- ❖ то е процес;
- ❖ осъществява се между физически и/или юридически лица;
- ❖ свързано е с прехвърляне/транзакция на средства или други ценности;
- ❖ следствие е от договорни или друг тип отношения.

За да се изведат непреходните и променливите характеристики на платежните системи и плащанията, тяхното развитие може да се проследи в исторически аспект, както следва:

Първият период - от първата половина на XIX в. до към средата на същия век: характерни са изменения, свързани с капиталите и инвестиционните дейности, както и поставянето на началото на съвременните капиталистически отношения.

Вторият период на развитие на платежните системи е периода от средата на XIX в. до Първата световна война, като в този период в обръщение са пари, които имат материално-веществена субстанция и собствена стабилна потребителна стойност.

Третият период е след войната, когато редица страни преминават към използването на т.нар. метално-девизен еталон, при който наред със златото и среброто в паричното обръщение се включват и книжни пари, емитирани от националните банки.

Четвъртият период започва от средата на XX век и продължава и досега, като основен разпределителен център на паричното обръщение става финансовият пазар.

От извършеният и представен в дисертацията критичен анализ на отделните периоди, свързани с развитието на платежните системи може да се обобщи, че това развитие следва, както потребностите на банковите клиенти, така и възможностите на технологиите, приложими в банковия сектор. И още съществуват конкретни специфики на платежните системи, които се запазват като постоянни: например, тяхното значение за осъществяване на платежния процес, както и присъствието на търговските банки като участници в този процес. Промяна във времето търпят самите платформи и техническите средства, чрез които се осъществяват плащанията.

Наравената историческа ретроспекция на отделните платежни системи показва, че върху тях влияние оказват различни международни (и политически) решения, като например посочения проект SEPA, свързан с въвеждането на паричната единица евро. В същото време задълбочаването на международните отношения и процеси в бъдеще, както и развитието на международната търговия е възможно да доведат до възникването на нов тип потребности, на които платежните системи трябва да отговорят. Именно това обуславя и бъдещето развитие на платежните системи.

1.2. Особености на платежните операции и инструменти в търговските банки

Изхождайки от изложените в дисертацията определения може да се приеме, че безналично плащане е *вид трансфер на средства, което се осъществява по безкасов път, респективно чрез съвременните технологии и може да има различна форма и вид.*

В така формулираното определение се виждат и основните характеристики на безналичните плащания, а именно:

- ❖ те представляват трансфер на средства;
- ❖ осъществяват се по безкасов път;
- ❖ може да приемат различни форми;
- ❖ може да се различават по вид - в рамките на държавата или презгранични плащания.

Анализът на безналичните плащания показва, че те се отличават с редица особености, по-съществени от които са следните:

Първо, те имат предимства, свързани с това, че могат значително да съкратят платежните дейности и процеси, тъй като не е необходимо да се трансферират пари в материалния смисъл на понятието.

Второ, извършването на безналични плащания е възможно само ако има изградена инфраструктура за това.

От изложеното по-горе може да се обобщи, че електронните разплащания са носители на три основни функции:

❖ те се влияят от информационните и комуникационните технологии и същевременно водят до промяна на традиционната същност на разплащанията в електронна форма и разработване на нови услуги;

❖ предлагането на иновативни форми на разплащания променя транзакционните разходи и взаимоотношения, при което съществуващите вериги за създаване на стойност в областта на финансите се трансформират. Това налага корекция на бизнес моделите на дружествата, участващи на паричния пазар, тъй като с традиционните бизнес модели не може адекватно да бъде взето под внимание нарастващото значение на информационните технологии във финансовия сектор. Т.е. нарастващото цифровизиране на информацията, мрежовите ефекти, новите конкурентни структури и промените в поведението на клиентите изискват създаването на адаптирани бизнес модели;

❖ благодарение на информационните и комуникационните технологии се променя доминиращата роля на финансовите посредници, която се замества от електронното посредничество. На практика то поставя под въпрос класическата роля на посредниците в традиционната банкова дейност, но от друга страна - изправени пред перспективата на огромна конкуренция, застрашаваща присъствието им на пазара, търговските банки разработват иновативни стратегии, за да оцелеят на динамичните финансови пазари.

1.3. Класификация на платежните операции и инструменти в търговските банки

Търговските банки предлагат на клиентите си разнообразни възможности за избор на инструменти за осъществяване на разплащания, а от своя страна клиентите имат разнообразни платежни потребности. Това налага класифицирането на видовете безналични плащания, като се застъпва тезата, че една подобна класификация може да подпомогне отчетността и управлението на безналичните плащания.

В специализираната литература има много класификации на безналичните плащания и едно авторово обобщение на тези класификации би могло да изглежда, както представеното в таблица 1:

ТАБЛИЦА 1

Класификация на видовете безналични плащания

Критерий	Вид	Особеност
Според вида валута	В лева В чужда валута	Видът на плащането е по избор на клиента на търговската банка, като най-често зависи от целите на самото плащане, местоположението на контрагента и други.
Според местоположението	В страната Извън страната	Плащанията в България се определят от законодателството прието у нас. Плащанията извън страната се извършват съобразно начина, който е регламентиран в съответната страна, където е получателя на средствата.
Според участниците в транзакцията	Вътрешно банкови Вътрешни за страната Международни	При това деление се използват както наредбите, характерни за страната, така и регламентите за съответната страна, накъдето е насочен преводът или пък вътрешните

		правила за преводи, съобразени с националното законодателство.
Според целта на самия превод	Лични преводи Преводи към бюджета Преводи към контрагенти	Специфичното е, че при преводите към бюджета се използват специални бланки в търговските банки, тъй като и самото отчитане има своите специфики.
Според размера на превода	Под 100 000 лв Над 100 000 лв	При преводи над 100 000 лв се използва системата RINGS, а ако преводът е валутен се подава и информация за платежния баланс.

Видовете плащания трябва да се допълнят с още един такъв вид, който е важен за счетоводно-информационното осигуряване на безналичните плащания във връзка с тяхното управление. По-конкретно тук става въпрос за признак "форма на осъществяване на плащането", според който могат да се обособят кредитен превод, директен дебит, акредитиви, чекове, електронни платежни инструменти.

Класификациите по признаците "форма на плащане", "вид валута", "участници в платежния процес" и "местоположение" имат значение за организацията на счетоводното отчитане в търговските банки, за изготвянето на техните счетоводни политики, организацията на документооборота и др. Това, от своя страна, рефлектира и върху цялостното управление на платежните операции и инструменти в търговските банки.

1.4. Правна рамка на платежните операции и инструменти в търговските банки

Регламентирането на процеса за извършване на платежни операции и използването на платежни инструменти в търговските банки е нормативно определено. Причините за това са свързани с факта, че става въпрос за изключително важни за икономиката и паричните и финансовите отношения връзки. Както в България, така и във всяка друга страна, по настоящем има богат набор от нормативни документи, които уреждат наличието на платежни системи, операции и използването на платежните инструменти. Те, за целите на научната разработка, могат да се систематизират в няколко групи, както следва:

Първа група: Общи законови и подзаконови актове. Тук се включват нормите, които регламентират организацията на платежните операции и по-конкретно Законът за платежните услуги и платежните системи, Търговския закон, Законът за мерките срещу изпирането на пари.

Втора група: Специфичните нормативни актове. Това са Наредбите на БНБ, в които се регламентират платежното посредничество и платежната система. Най-важните от тях могат да се групират, систематизират и характеризират, както в таблица 4 от дисертационния труд.

Трета група: Вътрешни правила на търговските банки. Тук се включват вътрешните документи на отделните търговски банки, свързани с платежното посредничество, като например: правила или процедури за издаване на чек, правила или процедури за инкасо, правила или процедури за обработка на получени акредитиви и т.н. В тях се описват етапите на осъществяване на дадения тип платежна операция, отговорните лица, участието на банковия софтуер в платежното посредничество, начина на осъществяване на контрол.

Всички посочени нормативни актове имат важно значение за цялостния процес по осъществяване на безналични плащания и за платежното посредничество на търговските банки.

ГЛАВА ВТОРА. Проблеми при счетоводно-информационното осигуряване на управлението на търговските банки за платежните операции и инструменти

2.1. Организация на синтетичното и аналитичното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки

Различията по отношение на счетоводството в банковия сектор и реалния сектор може да се обобщят в няколко насоки, както следва:

- ❖ търговските банки, за разлика от предприятията в реалния сектор имат много повече клиенти или потребители на банковите продукти и услуги;

- ❖ в търговските банки се извършват ежедневно многобройни операции и транзакции, което не е задължително за предприятията от реалния сектор;

- ❖ банковите клиенти могат да използват услугите на търговската банка регулярно - под формата на своеобразен абонамент (въз основа на сключените договорни отношения с търговските банки) или пък еднократно; абонаментно обслужване съществува и при предприятията в реалния сектор, но следва отново да се подчертае многобройността на банковите клиенти;

- ❖ търговската банка следва да поддържа активни взаимоотношения с клиентите си, "Затова взаимоотношенията между банка и всеки конкретен неин клиент се характеризират с няколко аналитични сметки (депозитни, разплащателни, специални, заемни и др.). Като се има предвид, че за тези взаимоотношения трябва да се поддържа актуална информация, то в банките е необходимо своевременно да бъдат отразявани по аналитичните сметки постоянно настъпващите промени в тези взаимоотношения. Освен това, ежедневно трябва да се поддържа равнието между аналитично и синтетично отчитане, което е едно от основните счетоводни правила."¹;

- ❖ банковото ръководство се нуждае от специфична ежедневна информация, за да може да взема не само стратегически, но и оперативни ежедневни решения - например по отношение на отпускане на кредити на даден клиент или група такива, по отношение на наличности по сметки или по клонове и други.

Задълбочаване на изследването в областта на счетоводното отчитане в търговските банки и нефинансовите предприятия показва също, че въпреки различията, между тях съществува и връзка. Тя се изразява в това, че на практика, всяко едно изменение, което е свързано с изменението в банковата сметка се отразява, чрез счетоводните сметки, открити в счетоводната система на търговската банка. И още не е възможен платежен процес без наличието на банкова сметка.

За отчитането на безналичните плащания от страна на търговските банки са характерни следните особености:²

- ❖ наличието на сметка, която се обозначава от търговската банка със специален IBAN номер;

- ❖ плащането или извършването на операции може да се осъществява по волята на титуляра или оторизирано от него лице и в редки други случаи, някои операции със сметката могат да бъдат извършвани и от трети лица - органи на властта*;

¹ МЕРАЗЧИЕВ, В., БАТАШКИ, Г. Банково счетоводство. - Свищов, 2002, с. 6

² Вж: ИМАЛОВА, Д., Александров, Ст., Банково счетоводство. - Свищов, 2014, с. 130-131

* Например при запор на сметка или при отнемане на незаконно придобито имущество.

- ❖ всяка една транзакция и последващо счетоводно отчитане трябва да има документална обусловеност - платежен документ и/или електронно съобщение. Редовността на документите е задължително условие за осъществяване на транзакцията и последващото ѝ отчитане;

- ❖ платежните нареждания указват размера на транзакцията, като последната може да бъде само да размера на наличното салдо или ако има отпуснат овърдрафт;

- ❖ платежните документи се обработват и отчитат в строго хронологичен ред, съобразно депозирването или лично, или по електронен път от страна на титуляра на сметката или упълномощено от него лице;

- ❖ "банката е длъжна да осигури изпълнение на платежното нареждане в неговата цялост, без да намалява сумата на плащането с такси и комисионни."³ В банковата практика на България обаче има и случаи, когато това не се спазва.*

- ❖ търговската банка има право и си начислява приходи, свързани с платежното си посредничество при безналичните плащания, като тези приходи се отчитат съгласно тарифи, които трябва да бъдат оповестени и разгласени на банковите клиенти;

- ❖ търговските банки са задължени да предоставят информация на своите клиенти по отношение на извършените платежни операции. Допълнително, между търговската банка и клиента, се уговаря начина на предоставяне на тази информация (регулярно, например всеки месец на мейл, посочен от клиента, чрез смс или по друг начин).

Синтетичното отчитане на операциите в банковия сектор се осъществява чрез счетоводни сметки, които се различават от банковите сметки. Последните са сметки, с които търговските банки идентифицират своите клиенти и същевременно отчитат средствата по тях. Банковите сметки отразяват спецификата на договорните отношения с клиента и от тази гледна точка, те могат да бъдат разплащателни, депозитни, спестовни, набирателни и други.

За разлика от посоченото по-горе, счетоводните сметки са свързани с отчитане на активите, пасивите, приходите и разходите и разчетите на отделната търговска банка.

От съществено значение за синтетичното отчитане при безналичните плащания са сметките, свързани с условните вземания и задължения. Обобщавайки различията по отношение на счетоводството в банковия сектор и реалния сектор, се посочва необходимостта от добре структурирана и подробна аналитичност по банковите сметки, резултат от спецификата на банковата дейност.

2.2. Технологични особености на разплащателния процес в търговските банки

За да се осъществи технологията на разплащателния процес в търговските банки е необходимо последните непрекъснато да обменят информация с платежните платформи като например БОРИКА или RINGS. За целта служителите ежедневно извършват обмен на файлове със съответните системи, чрез техния интерфейс и софтуера на търговската банка, в които се съдържа следната информация:

- ❖ финансови и нефинансови операции с карти и терминали;
- ❖ авторизации за извършени плащания;
- ❖ информация за сетълмент;

³ ИМАЛОВА, Д., Александров, Ст., Цит. съч., с. 131

* При плащане на кеш терминал към банкова сметка в Прокредит банк, от сметката на бенефициента се удържат 10 лева. Към 2016 г., това решение на банката не е било отнесено към съда, въпреки че поставя възможности за злоупотреби. Така например, няма ограничения за броя плащания на кеш терминал към даден бенефициент. Това означава, че ако дадено лице знае IBAN на друго лице, може да внася неограничени суми (например от 1 лев), за което на бенефициента ще бъдат удържани от банката 10 лева. Подобна практика е въведена през 2016 г. и по лично мнение е следвало да бъде преразгледана, тъй като бенефициентът не е уведомяван предварително дали желае да получи тези средства.

- ❖ заявки за производство на и информация за произведени карти;
- ❖ салда по картови сметки и лимити по карти;
- ❖ промяна на параметри и състояние на карти;
- ❖ информация за мрежата от терминали;
- ❖ информация за състоянието на АТМ, собственост на дадената търговска банка и т.н.

Търговските банки прилагат специфична технология при посредническата си функция по отношение на разплащанията, даваща отражение и върху отчетния процес. Характерните особености на технологията на платежния процес по отделни форми на плащане са подробно анализирани в дисертационния труд (стр. 59 – 81).

Търговските банки имат специално обособени процедури, свързани с платежната форма. На база проучвания в практиката, особеностите на тези процедури при кредитен превод могат да се обобщят, както следва:

- ❖ Преводът се инициира от клиента с представяне на попълнено нареждане за плащане, като за плащанията към бюджета, нареждането има специална форма.
- ❖ Наредданията се приемат лично, като не съществува възможност за изпълнение на нареждания, които са изпратени по пощата. При суми над 100,000 лв. и различен статут на наредителя и получателя, т.е. наредителят е чуждестранно лице, наредителят следва да попълни и данните за Статистическата форма в платежното нареждане.
- ❖ При суми над 30,000 лв. наредителят следва да представи и Декларация по ЗМИП. За корпоративни клиенти не се изисква печат на фирмата върху декларацията, а само подпис на законния представител/пълномощник, който се сверява със спесимена в търговската банка.

Проучванията в практиката показват още, че в търговските банки се определят и времевите граници за обработка на нареждания за преводи в национална валута към други търговски банки. И още търговските банки не контролират предмета на сделката, в резултат на която е възникнало плащането. Наредителят носи отговорност за настъпилите последици от неправилно съставено нареждане, като клиентът има право да откаже плащането и да изтегли вече дадено от него нареждане само преди сметката му да е задължена.

2.3. Специфични платежни операции и тяхното счетоводно третиране в търговските банки

Под специфични платежни операции, за целите на изследването ще се разбират такива операции, които изискват допълнителни документални или друг тип информационни операции. Типичен пример за такъв тип операции са:

- ❖ дейностите, при които сметките на банковия клиент са поставени под заповор – по – голяма част от дейностите, свързани с изпълнение на заповорта в търговската банка намират изражение в документално обосноваване и не засягат счетоводното отчитане. Счетоводни транзакции се осъществяват в следните случаи:
  - при инициране на транзакция чрез Регистър заповори и запитвания за извършване на служебен превод по заповора. В такъв случай, счетоводното записване отразява намалението на средствата по сметката на длъжника срещу изпращане на тези средства към съответния кредитор. Документът, на базата на който е извършена транзакцията, се разпечатва и се изпраща на кредитора;
  - при заповоране на сметки, клиентът на търговската банка има възможност да получава преводи по тях. В такъв случай, сметката на банковия клиент се заверява с получената

сума, като се разпечатва и документ, отразяващ постъплението след получено потвърждение от системите БИСЕРА или РИНГС.

Служебни преводи по изпълнение на заповед не се осъществяват от сметки, отчитащи ресурс на търговската банка, като например погасителни сметки по кредитна карта, лимит по овърдрафт, както и обезпечителна сметка по валидна банкова гаранция.

- при осъществяване на неотложни плащания. Тези плащания се извършват само ако клиентът депозира в обслужващия го филиал платежни нареждания за плащания, разрешени с Разпореждане за временно разрешение за неотложни плащания. Счетоводното отчитане засяга намалението на средства по сметката на клиента срещу освобождаване на исканата и позволената сума за плащането на клиента.
  - ❖ друга специфична операция засяга коригирането на допуснати грешни операции, като става въпрос за грешки, допуснати от търговската банка, а не за такива, които са свързани със сгрешени сметки и данни от страна на клиента. Проучванията в практиката показват, че банковите правила дефинират точно правата и задълженията на служителите, свързани с идентифициране на грешката, нейното установяване, докладване и последващи действия за коригирането ѝ.

2.4. Изисквания на управлението към качеството на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки

Ефикасността на счетоводството, като информационна дейност се разкрива чрез системата от изисквания на управлението към него и към неговия продукт - счетоводната информация. *Информацията може да се дефинира като насочен поток на данни, имащи определен съдържателен аспект и значение както за отправителя на тези данни, така и за техния получател.*

От гледна точка на банковото счетоводство, информацията може да се разграничи на **външна** - данни, предоставени от банков клиент и **вътрешна**. За изготвянето на последната, всяка търговска банка има създадени правила, процедури и методики за документооборота.

За да се изследва качеството на счетоводната информация в специализираната литература се предлагат четири подхода, в т.ч. в контекста на прилагане на международните стандарти:

Първи подход. Той се фокусира върху поведението на ползвателите и на изготвящите счетоводната информация във финансовите отчети.

Втори подход. Свързан е с изследване на качеството на счетоводната информация чрез анализ на връзката между отчетения финансов резултат и възвръщаемостта на акциите. Това са т.нар. изследвания относно оценъчната релевантност (value relevance) на счетоводната информация.

Трети подход. При този подход се елиминират някои от недостатъците на втория подход разглеждайки агрегирани показатели на капиталовия пазар.

Четвърти подход. При него фокусът е върху институционалните фактори, влияещи върху отчетния процес, и от тук - върху счетоводното качество като правен режим; одитна функция; регулирането на пазара на ценни книжа; индустрията, в която функционира компанията, и др. Съгласно този подход качеството на счетоводната информация е силно зависимо не само от качеството на прилаганите счетоводни стандарти, но и от състоянието,

особеностите и влиянието на цялостната обкръжаваща среда - правна, институционална, икономическа, регулативна, данъчна, финансова, корпоративна.⁴

Изложените разсъждения за счетоводната информация и нейното качество са релевантни и за банковия сектор. В този сектор качеството на счетоводната информация е важно не само ефективното управление на търговските банки и контрола върху банковите операции, но и за различните външни потребители на данни. От тук и значимостта на качеството на счетоводната информация в банковия сектор може да се представи в следните направления:

На първо място, "Многото числени данни са специфична черта на банковото счетоводство. Това е в резултат на многобройните банков операции и техните варианти. Тяхното голямо разнообразие прави банковата отчетност по-сложна от отчетността на другите предприятия."⁵ Тази сложност е свързана и с качеството - ако липсва качество на счетоводната информация, то вероятността за грешки, предвид сложността на отчитане нараства.

На второ място, от дейността на търговските банки и предоставяната от тях отчетна информация са заинтересовани големи групи от стейкхолдъри - собственици и акционери на търговската банка, инвеститори, Централен банков орган, банкови клиенти, банкови партньори и други. Имайки характер на корпоративна структура, от търговската банка зависят множество други стопански субекти, като последните имат възможност да се информират за дейността на търговските банки именно от представената и синтезирана от банката информация. Всичко това предопределя и значението на качествената счетоводна информация.

На трето място, съвременният финансов пазар, на който оперират търговските банки, е свързан, като причините за тези връзки са глобализацията и развитието на технологиите. Даден вид стопански процес в една търговска банка предизвиква изменения в стопанските процеси в друга търговска банка. Качествената счетоводна информация, като поток от данни, насочен от едната към другата търговска банка дава възможност за вземане на адекватни управленски решения.

Важен въпрос, свързан с изготвянето на качествена счетоводна информация в търговските банки, е този, отнасящ се до принципите на счетоводството. Принципите на счетоводството и тяхното групиране може да послужи за база при представяне на принципите, върху които се гради банковата счетоводна дейност.

Принципите, на които се подчинява отчетността в търговските банки могат да се систематизират и представят в две направления, както следва:

- ❖ основни или общи принципи;
- ❖ функционални принципи.

Основните принципи са общи указания, използвани за създаване и поддържане на информационна база в цялата банка. Те от своя страна са основа за създаване на счетоводната информация, в това число и от платежните операции.

Функционалните принципи, свързани със счетоводното отчитане в търговските банки са не по-малко важни. Те се рефлектират върху конкретни тематични области и съставляват структурата на счетоводната система в банката (политики, процедури и стандарти).

Въз основа на казаното дотук, може да се обобщи, че има редица изисквания към банковата счетоводна информация и дейност, що се отнася до нейното качество, а именно:

⁴ Вж.: ФИЛИПОВА, Ф. Цит.съч., с. 330, 333

⁵ ЙОТОВА, Й., Меразчиев, В., Баташки, Г., Цит. съч., с. 6

- ❖ банковото счетоводство трябва да отразява максимално разбираемо и ефикасно фактите по дейността на търговската банка;
- ❖ да се избягва двойното отчитане на едни и същи активи и пасиви по сметките на търговската банка;
- ❖ информацията, извличана от банковото счетоводство, и счетоводните процедури, по които тя се набира, следва да бъде лесно и недвусмислено разбираема, и да позволява непротиворечиво тълкуване на имущественото състояние на търговската банка и отделните елементи на нейния актив и пасив (принципа на информационната яснота);
- ❖ информацията, извличана от банковото счетоводство, трябва да бъде еднозначно определена и съпоставима, така че да позволява на ръководните и контролните органи на търговската банка да анализират финансовото ѝ състояние (принцип на информационната точност);
- ❖ организацията на отчетния процес трябва да осигурява възможност за бърза и ефикасна проверка, както и да съдържа вътрешни механизми за недопускане и отстраняване на грешки и неточности;
- ❖ счетоводната информация трябва да създава реална представа за действителното имуществено и финансово състояние на търговската банка, да отразява реално поетите от нея ангажменти и очакваните рискове;
- ❖ счетоводството на банките трябва да отразява непрекъснатата промяна на пазарната стойност на финансовите активи и пасиви (всяка операция се отразява счетоводно точно и вярно към датата, към която е била извършена; всички счетоводни сметки се водят по начин, който да позволява точно установяване на вальора на всяко движение по тях).
Спазването на посочените по-горе принципи дава възможност:
- ❖ търговската банка да осъществява своята отчетност съобразно законодателството на страната;
  - ❖ нейното управление да разполага с качествена информация, въз основа на която да взема своите управленски решения;
  - ❖ банковите контрагенти да бъдат информирани по отношение на дейността и състоянието на търговската банка.

2.5. Проблеми при счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки

Банковото счетоводство е дейност, която се отличава със строга регламентация, множество процедури, насочени към точното дефиниране на дейностите, реда и последователността, по които служителите следва да работят. Съществува и определена консервативност в отчетния процес, която произтича както от сложните операции, които търговските банки осъществяват, така и от факта, че самата промяна на системата на отчитане е свързана с големи разходи по отношение на отразяване на промяната на процедурите в счетоводния софтуер. Практиката показва, че промени в начините на счетоводно отчитане или пък в технологията на отчетния процес се извършват относително рядко и само при необходимост. Такава необходимост може да бъде свързана с промяна на законодателния процес, промяна на счетоводните стандарти или пък въвеждане на нови продукти в продуктовата политика на търговската банка, което може да изисква реорганизация на отчетния процес или въвеждане на нови процедури.

Независимо от тези трудности, промени в процедурите, свързани с отчитането са необходими, предвид промяната в средата, в която функционират търговските банки, както и

някои проблемни области, свързани с отчетния процес при безналичните разплащания. Това показва и направеното проучване в банковия сектор, помогнало да се идентифицират проблемните области, свързани с отчетния процес при безналичните плащания, а именно:

Първо, нивата на аналитичност на сметките, свързани с безналичните плащания и организацията на аналитичното отчитане по тези сметки;

Второ, по отношение на документирането на безналичните плащания и процедурите/технологията за тяхното осъществяване;

Трето, по отношение на отчетния процес при някои специфични случаи, като например заповест за сметки.

За формулирането на представените проблемни области, засягащи отчетността при безналичните плащания са проведени наблюдения на отчетния процес, касаещ безналичните разплащания в търговските банки, проучени са процедурните правила, спазвани при отчитането на безналичните разплащания в търговските банки и са направени анкети и интервюта с банкови служители (Приложение 9). На базата на събраната и анализирана информация от тези проучвания са формулирани следните изводи:

- ❖ По отношение на организацията на аналитичното отчитане в търговските банки във връзка с безналичните операции и евентуални проблеми, служителите посочват, че то се организира по име на клиента, съобразно типа сметка и валута, която се използва и банковия клон, в която е открита тази сметка. Интервюираните лица заявяват, че по време на тяхната практика (стаж в банковия сектор съответно 5, 5, 5, 6, 8 и 10 години), аналитичността не е променяна. Според тях, съществуват проблеми във връзка с направени грешки (от страна на клиента или от страна на банков служител), дублиране на имена на физически лица, грешки, свързани със сходни имена на корпоративни клиенти. Най-често използваният способ за работа по тези грешки е незабавен контакт с клиента и търговската банка - контрагент.
- ❖ В търговските банки са налични процедури по отношение на всяка една форма на безналични разплащания и служителите са запознати с тези процедури още при първоначалното си обучение за съответната позиция.

И още, в търговските банки има писмени процедури по отношение на специфични банкови платежни операции, като например заповест за сметка или грешни операции. Практиката е, при съобщение за налагане на заповест за сметка/сектор, специално се ангажират за връзка със съответния орган, наложил заповеста. По преценка на банковото ръководство се осъществява и комуникационна връзка с клиента. Основни ангажименти за служителите остава изчислението и проверката на срока на заповеста, което се осъществява в календарни дни, верификацията на подписите при доброволно изпълнение, както и счетоводното отчитане на процеса.

По отношение действията, свързани с евентуални грешки от страна на търговската банка при извършване на безналично плащане, се наблюдава тенденцията с модернизиране на софтуера, подобни грешки да са рядкост. Все пак, такива съществуват. Затова, при наличието на такива се предприемат нормативно определени действия, свързани със заверяване сметката на клиента със сгрешената сума, така че сметката на клиента да бъде възстановена в съответствието, в което е била преди погрешната операция.

- ❖ В търговските банки не се използват транзитни сметки. Проучванията, свързани с преводи между предприятия, които имат сметки в един и същи клон показат, че в нито една от изследваните търговски банки няма практика за използване на транзитни сметки. Освен това в тях няма и практика за извънбалансово отчитане при някои по-

сложни форми на безналични плащания, като например акредитив с покритие (в банката на платеца) или чекове. Има и случаи, при които счетоводната система (софтуерът) не е приспособена към тяхното изпълване и затова те не се прилагат на практика.

- ❖ В търговските банки има установени процедури, свързани с надвишаване на картовите лимити, а банковия софтуер извежда съобщение, ако подобен лимит е надвишен. Процедурата е моментна и е свързана с блокиране на плащането, но в същото време, информацията не се запазва в база данни.

В заключение може да се обобщи, че нерешени проблеми са налице по отношение на:

- ❖ организирането на аналитичното отчитане към операциите и процесите, свързани с осъществяване на безналичните плащания;
- ❖ осъществяването на отчетния процес, свързан с безналичните разплащания, когато платецът и бенефициентът имат сметки в един и същи банков клон;
- ❖ управлението на запорираните сметки на клиенти; и
- ❖ управлението на акредитивните разплащания на клиенти.

Наред с това могат да се търсят възможности за усъвършенстване на организацията на разплащателния процес в търговските банки /въпрос, извън обхвата на счетоводното отчитане на безналичните плащания/, по отношение на:

- ❖ подобряването на контактите с клиенти;
- ❖ проследяването на картовите сметки, излезли в неразрешен овърдрафт;
- ❖ разширяването на правомощията на служителите да осъществяват контакт с лицата, притежатели на сметки и техните работодатели, когато същите през последните месеци са в неразрешен овърдрафт и др.

ГЛАВА ТРЕТА. Възможности за усъвършенстване на счетоводно-информационното осигуряване на управлението на търговските банки за платежните операции и инструменти

3.1. Усъвършенстване на технологията и организацията на разплащателния процес в търговските банки

Както всяка една друга система, така и организацията на разплащателния процес може да бъде оптимизирана и подобрявана. Нещо повече, като се има предвид, че изискванията на съвременните потребители към банковото обслужване нарастват и се променят прилаганите информационни технологии в банковото счетоводство, то едно подобно усъвършенстване е задължително, независимо от това, че счетоводството в банковата дейност носи относително унифициран и стандартизиран характер и като цяло възможностите за прилагане на творчество от страна на счетоводителя не са много.

Основното, което трябва да се подчертае е, че технологията и организацията на разплащателния процес в търговските банки е свързана с банковия софтуер. Следователно, всяко едно предложение следва да бъде съгласувано по отношение на това - дали е възможно неговото софтуерно изпълнение, както и какво би струвала една подобна промяна на софтуера.

Един от съществените проблеми, които са идентифицирани при разговори със служители на търговски банки е по отношение на следенето и контрола на картови сметки, излезли в

неразрешен овърдрафт. По-конкретно този проблем е свързан с навременното установяване на неразрешен овърдрафт по картова сметка и предприемане на съответните действия от страна на търговската банка.

Обобщавайки предложенията, се вижда, че те са свързани главно с промяната на самия модел за контакт с клиента и с търсенето на възможности за покритие на овърдрафта от наличните му средства. Наред с това те имат отношение и към промяна на технологията на самия процес чрез диференциране на политиката на търговската банка по отношение на неразрешения картов овърдрафт и разделяне на сумите до 2 лв., между 2 и 25 лв. и над 25 лв. с цел оптимизиране на разходите, които търговската банка прави за контакти с клиента.

Друг проблем е свързан с наличността по сметки на клиенти, когато те нареждат средства чрез *директен дебит или кредитен превод*. В процедурата, при която служителят лично проверява наличността по сметката, която следва да бъде наредена, рискът от субективна грешка е голям. Ето защо, предложението е насочено към промяна на софтуера и извеждане на съобщение за недостатъчна наличност на работния екран или съобщение за невъзможност да бъде осъществена операцията.

При директен дебит също има възможности за оптимизиране на процеса. Когато по сметката на клиента няма достатъчно наличност и на практика плащане няма да може да се извърши е целесъобразно генериране на SMS от софтуерната система на търговската банка и директно уведомяване на клиента на базата на предоставен от него телефонен номер. Едно такова предложение има и своите недостатъци: по-високи разходи за обслужване на клиентите, нарастване на разходите за поддържане на комуникационната система на търговската банка и др. В същото време безспорни са и неговите предимства: подобряване на процесите на връзки с клиенти и повишаване на тяхната удовлетвореност от усилията на търговската банка; предоставяне на качествен и своевременно комуникационен процес.

Управлението на кредитния риск *може да се постигне*, чрез обобщаване на данните за клиентите в единна база данни. Към настоящия момент, бази данни има по отношение на: кредитното досие на клиента; инвестиционни или лизингови услуги, ако клиентът е ползвал; информация за неговите сметки и т.н*.

Подобно предложение за оптимизиране е насочено към създаване на единна база данни, която по зададен критерий - например ЕГН или ЕИК, да извежда всички възможни операции (разплащателни, лизингови, кредитни и други), които клиентът е извършвал в търговската банка от момента на първия си контакт с даден банков офис. Предложението има един основен недостатък - като цяло, това би било изключително трудоемък процес, ако се въвежда ръчно. Ето защо се застъпва тезата, че осигуряването на интеграция между отделните модули на софтуера на търговската банка и на тази база създаването на единна база данни за всеки един клиент и всички негови операции се приема за удачна и целесъобразна.

3.2. Възможности за оптимизиране на счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки

При изследване на счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки се установи, че съществуват неизползвани възможности за неговото оптимизиране. Те могат да се обобщят в няколко насоки:

---

* Установено при проучване в търговска банка "Х"

Първото предложение е свързано с **разширяване на аналитичността**. Към момента, аналитичността *по потребителските сметки* е по име на клиента и по вид валута. Предложението е към въвеждане на аналитичност по Булстат (ЕИК), което ще даде възможност на търговската банка да следи по-стриктно извършените плащания или да осъществява справки. Това, също така би намалило възможностите или вероятностите за грешки, когато става въпрос за клиенти на търговската банка, имащи едно и също име, но различна юридическа форма (например Елдом ООД и Елдом АД).

Предимствата на направеното предложение се свързват с намаление на вероятността от грешки, когато става въпрос за банкови клиенти, имащи идентични имена, но различна юридическа форма. В същото време като недостатък може да се посочи утежнения вид на дадената сметка (с няколко аналитични нива) Този недостатък може да бъде отстранен обаче с помощта на реструктуриране на банковия счетоводен софтуер.

Подобряване на управлението на отчетността в търговските банки може да ксе търси и по отношение на *обособяване на аналитичност по сектори*. Така например, банката поддържа сметка Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на банки и други финансови институции с подсметки:

- ❖ Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на банки;
- ❖ Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на други финансови институции.

В този случай може да се предложи следната аналитичност:

Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на други финансови институции:

- ❖ Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на други застрахователи
- ❖ Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на други осигурителни фондове
- ❖ Привлечени средства по разплащателни сметки в левове на други инвестиционни фондове и т.н.

Друга област, при която може да се търси оптимизиране на аналитичността е свързана с *разплащателните сметки на лицата със свободни професии*. Тук е важно да се подчертае, че тези лица трябва да се разграничават от самоосигуряващите се лица.*

Друга насока за усъвършенстване на счетоводно-информационното осигуряване на платежните операции и процеси в търговските банки е свързана с **употребата на транзитни сметки**. Установява се, че тяхното използване води до минимизиране на риска от субективни грешки и осигурява по-ясна информационна база за управлението на търговската банка. Предложението може да се илюстрира със следния пример:

Нека приемем, че две юридически лица имат открити сметки в един и същи клон на търговска банка. При осъществяване на дадена сделка между тях, възникват финансови отношения, като търговската банка се явява посредник при тези отношения. Към момента, това се отразява счетоводно по следния начин: дебитираща се сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитична сметка на Предприятие "Х" срещу кредитиране на сметка 1713 Разплащателни сметки на търговски предприятия в левове и аналитична на предприятие "У" със сумата, която е наредена от първото предприятие.

Ако двете предприятия имат сметки, които са разкрити в една и съща търговска банка, но в различни клонове, то тогава се използва разчетната сметка 4620 Разчети по

---

* Подобно разграничение, като теория излиза извън рамките на настоящата разработка.

вътрешнобанкови плащания. При описания по-горе казус обаче, тази сметка не се използва. Предложението е към въвеждане на транзитна сметка: една такава сметка ще има оперативен характер, като с нея търговската банка ще има информация по отношение на направения изходящ превод от сметката на предприятие "X" по аналогичен начин на разчетна сметка 4620 Разчети по вътрешнобанкови плащания. В последствие, търговската банка ще разполага с информация за входящия превод в сметката на предприятие "У" по аналогичен начин, по който се следи този процес при разплащанията и използването на сметка 4620 Разчети по вътрешнобанкови плащания. Една подобна сметка ще има и контролен характер - т.е., в края на деня, нейното салдо задължително ще бъде 0, в противен случай ще се търси счетоводна грешка.

Сметка 1901 ще има трансферен характер, като в началото и в края на деня по нея не следва да има салдо (наличието на подобно салдо би било явен показател за грешка). По дебитата и по кредита на сметката ще се отчитат вътрешнобанковите разплащания със сумата на превода.

Към настоящия момент, без използване на подобна сметка е възможно:

- ❖ банковия счетоводител да допусне грешка, съответно сумата да бъде отразена счетоводно по сметката на друг банков клиент;
- ❖ да не се отрази изходящото или входящото плащане;
- ❖ да не се отрази основанието за подобно плащане.

Възможен е и друг вариант - използването на подобна сметка при всички вътрешнобанкови преводи, без значение дали те се извършват в рамките на един или два клона. Тогава, към сметката задължително следва да се открие аналитичност по банковите клонове или:

с/ка 1901 Трансферна сметка при вътрешнобанкови разплащания

аналитична с/ка "Клон Света Неделя"

аналитична с/ка "Клон Митница Летище София" и т.н.

Усъвършенстване на счетоводното отчитане на безналичните плащания в търговските банки може да се търси и при директните дебити. Моделът на **извънбалансовото отчитане** по отношение на поетия от търговската банка на платеца ангажимент по депозирано съгласие за директен дебит с използването на извънбалансовата сметка 9525 Ангажимент по съгласие за директен дебит дава възможност за получаване на информация за поетия ангажимент за извършване на плащане към даден клиент. От оперативна гледна точка, това ще повиши качеството на информацията за ръководството по отношение на средствата, на които търговската банка може да разчита в краткосрочен план и ще подобри възможността за планиране на ликвидните средства. Същевременно ще доведе и до по-голяма яснота на данните бъдещите задължения на банката към клиентите. Не на последно място, извънбалансовото отчитане ще даде възможност да се проследят случаите, в които клиентът не е разполагал с определена сума за извършване на свое плащане.

Възможности за подобрене на модела за отчетността има и при акредитивите. То се свързва с извънбалансово отчитане на банковия ангажимент по откриване на акредитива с покритие чрез извънбалансова сметка 9453 Местни дебитори по гаранции и акредитиви с покритие, което, от своя страна, ще даде по-подробна информация за възникването и/или отпадане на ангажимента по условното вземане.

Откриването и воденето на конкретна извънбалансова сметка при акредитив с покритие има следните предимства:

- ❖ благодарение на допълнителната информация, която се предоставя, контролните органи (вътрешните контролни органи) могат да следят законосъобразността при участието на търговската банка в акредитивни операции;
- ❖ повишава се информационното обезпечаване на банковото ръководство по отношение на оперативното управление на търговската банка по отношение на средствата, които тя трябва да предвиди за обслужване на акредитива на своя клиент;
- ❖ дава се възможност за осъществяване на корекции, в случай, че възникват проблемни отношения с банката - кореспондент.

Друга възможност при изграждане на модела, свързан с информационното осигуряване на платежното посредничество е за **подобряване на операциите при запорирани сметки**. В тази връзка се установява, че всички блокирани суми в търговската банка на отделните клиенти могат да се отчитат и извънбалансово, като по този начин банката ще знае точния размер на сумите, които в даден момент не могат да се използват (запорът може да бъде отменен във всеки един момент.)

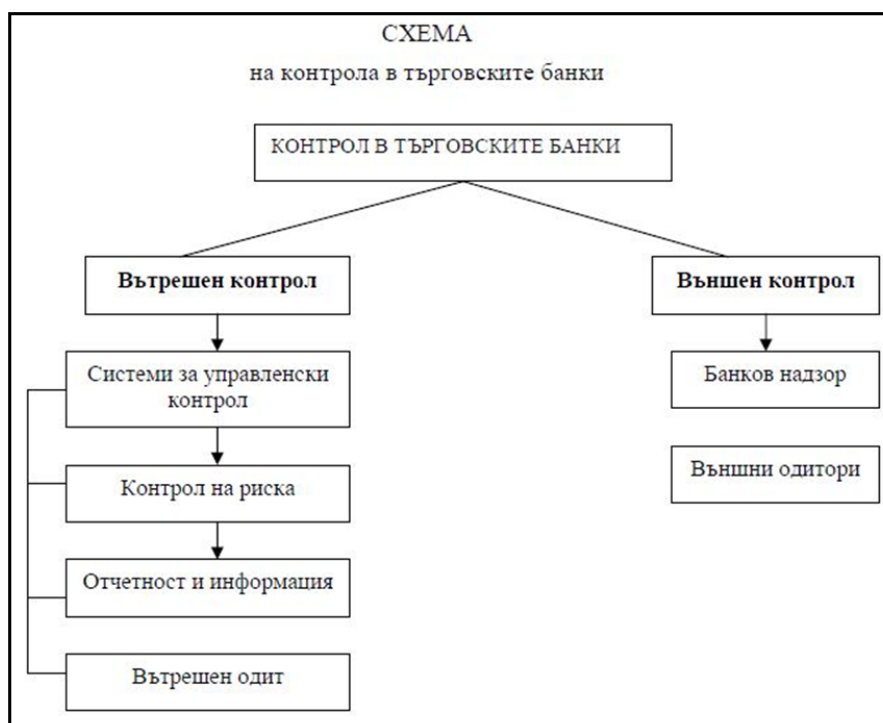
3.3. Контролът върху платежните операции и инструменти в търговските банки и препоръки за неговото подобряване

За да се постигнат целите на всяко едно предприятие, в това число и във финансовия сектор е необходим контрол. Последният не само дава увереност на ръководството, че дейността на търговската банка е целесъобразна и законосъобразна, но и помага да се диагностицират грешки или "тесни" места при банковата дейност, като съответно се дадат препоръки за тяхното отстраняване.

Общата среда на банковия контрол е посочена на фигура 1.

Една от насоките на счетоводния контрол в търговските банки е *контролът върху фиксираните данни в документите*. Поради големият обем външни документи този контрол заема значително място. Работата по контрола на данните в синтетичните и аналитични сметки също има особено значение. Това е така, защото тези данни характеризират състоянието на сметките на банковите клиенти и всяка грешка в тях рефлектира върху информацията за платежоспособността на клиента, респ. уронва авторитета на търговската банка.

От управленска гледна точка, счетоводството има главно значение при *контрола, свързан с платежните операции*. Този тип контрол има изцяло документален характер, т.е., за разлика от други видове контрол, той не е свързан с физически проверки (както например контрола при касовите операции). Ето защо информацията, която счетоводството дава е в основата за осъществяване на ефективен контрол върху извършваните платежни операции.

Фигура 1. Среда на банковия контрол ⁶

По отношение на банковия контрол върху платежното посредничество се предлага иновация, която има за цел да оптимизира контролната верига на търговската банка, като рефлектира позитивно върху резултата на изхода - т.е., при осъществяване на разплащателния процес.

Самото модулизиране може да премине през три фази:

Първа фаза. В началото се набавя необходимата информация за контролния анализ. За целта се прави детайлно описание на връзките между отделните стъпки на разплащателния процес. На тази основа могат да се идентифицират вече извършените и предстоящите за реализиране дейности в отделните етапи.

Втора фаза. Въз основа на оценените възможности за свързване на отделните елементи („стъпки“), през втората фаза се формира модулната конфигурация. Тук се разграничават контролни дейности по отношение на функционалните, последователните и обектноориентирани дейности, свързани с разплащателния процес. Т.е., при тази фаза обект на контрол е това:

- ❖ дали разплащателния процес е осъществен съобразно нареждането на клиента (контрол върху функционалните особености);

- ❖ дали разплащателния процес е свързан с определена последователност, респ. дали са спазени процедурите на търговската банка;

- ❖ дали разплащателния процес е обектно ориентиран, респ. дали самото плащане е насочено там, където това е необходимо.

Трета фаза. В тази фаза се прави описание на резултатите от отделните модулни контролни процедури, с което се детайлизират тяхното съдържание и наличните междинни звена, през които евентуално преминава разплащателния процес.

⁶ ТОМЕВА, М. Цит. съч., с. 40

Предложението е насочено към диференциране на контрола през целия процес на разплащане, т.е., контролът да не е свързан само с това дали дадената операция е осъществена, а да се проследи на модулен принцип цялостното ѝ осъществяване, като основното предимство на това предложение е свързано с възможността за дефиниране на грешка точно там, където тя е извършена.

Осигурява се съвместимост между отделните процеси или етапи на разплащателния процес, което позволява координиране и стандартизиране на необходимите за платежния процес ресурси. Освен това, така се установява кои елементи (частични дейности, свързани с разплащателния процес) се подготвят в предходния и кои са необходими за нормалното функциониране на следващия етап, което съществено би улеснило управлението на търговската банка, ако тя реши да промени даден технологичен подпроцес.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. Модел за управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки

4.1. Структура и съдържание на модела за управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки

За да се постигне задълбочено и целенасочено изследване на необходимостта от управлението на счетоводната информация, включително и по отношение на безличните плащания в търговската банка, е важно да се изходи от характеристиката на обекта и предмета на системата на счетоводството.

Според М. Динев, предметът и обектът на счетоводството е "двойственото проявление на стопанските средства като активи, пасиви и капитали, стопанските операции с тях в различните фази на възпроизводствения процес, стойностните им величини към даден момент, техните изменения във времето и пространството и получените от това резултати."⁷ Като отбелязва, че предметът на счетоводната отчетност е голям, всеобхватен, сложен и труден, К. Пергелов застъпва тезата, че предметът не бива да се разширява механично и в него да се включват „несвойствени на счетоводната отчетност процеси и явления“⁸.

Позовавайки се на идеите за обект и предмет на счетоводството Ст. Стоянов формулира спецификата на счетоводството, както следва:

- ❖ "счетоводството е целенасочена и организирана човешка дейност (практика, професия и занаят);
- ❖ счетоводството е наука със собствен предмет на изучаване и на изследване;
- ❖ счетоводството е отчетно-информационна система в управлението на предприятието".⁹

В. Божков допълва още, че счетоводството е "функция и инструмент на стопанското управление" и "компонент на системата на икономическата информация на стопанската организация"¹⁰.

И. Душанов пише за счетоводството следното: "кибернетична система, динамична система, адаптивна система, сложна система с вероятностен характер, самоорганизираща се система и затворена система"¹¹.

⁷ ДИНЕВ, М., Златарева, К., Цит. съч., с. 79

⁸ ПЕРГЕЛОВ, К. Счетоводна отчетност – обективно необходим компонент на икономическата информационна система. - Сищов, 1972, с. 11

⁹ СТОЯНОВ, Ст., Савова, К., Обща теория на счетоводството. - София: Стопанство, 2008, с. 17

¹⁰ БОЖКОВ, В., Спасов, Д., Обретенов, Ст., и др. Счетоводната отчетност в системата на икономическата информация. - Варна: Г. Бакалов, 1974, с. 60

М. Динев пък характеризира счетоводната система като "високоорганизирана система, в еднаква степен информирана и информираща, методологически устойчива, научно и нормативно-правно осигурена, годна в най-добра степен да създава достоверна информация, потребна на различните управленски звена и институции"¹².

За Т. Тотев счетоводната система е „научнообоснована система за производство на счетоводна информация, при която стопанските процеси и явления намират отражение документално обосновани и обобщени в паричен израз при използване на натурални измерители, като при това отражение се разкриват единството, непрекъснатостта и взаимната обусловеност на явленията и процесите с цел да се осигури научно управление на икономическите системи и особено цялостен контрол...“¹³.

На база определенията, дадени от отделните автори, могат да се изведат основните характеристики на счетоводството, а именно:

- ❖ то е сложна система;
- ❖ счетоводството е единно, непрекъснато и има способност да отразява присъщите за предприятието явления и процеси;
- ❖ създава условия за научно управление и контролна дейност.

Предметните задачи се разглеждат и дефинират и от Н. Николова, като авторката счита, че тези задачи са следните:

- ❖ "оценяване, отчитане и представяне на активите;
- ❖ оценяване, отчитане и представяне на пасивите;
- ❖ оценяване, отчитане и представяне на капитала (собствения капитал);
- ❖ признаване, отчитане и представяне на разходите;
- ❖ признаване, отчитане и представяне на приходите и финансовия резултат;
- ❖ явно и честно представяне на имущественото състояние;
- ❖ създаване на достоверна информация за установяване и анализ на финансовото състояние;
- ❖ осигуряване на достоверна информация за текущ управленски и счетоводен анализ;
- ❖ създаване на необходимата информация за контрол върху имуществото и неговото използване;
- ❖ създаване на необходимата информация за финансово планиране и прогнозиране;
- ❖ създаване на счетоводна информация за установяване и представяне на паричните потоци."¹⁴

От представените разсъждения може да се обобщи: счетоводството е сложна система, съставена от множество елементи, подчинена на законодателството на страната и несъмнено - имаща съществено значение за осъществяване на управленската дейност. Ако се проследи развитието на счетоводството като функция на управлението, ще се види, че непрекъснато нараства неговото значение и то се усъвършенства в качествено отношение.

Управлението на счетоводната информация, свързана с платежните операции в търговската банка следва да се базира най-вече на определяне на нейната полезност, ценност

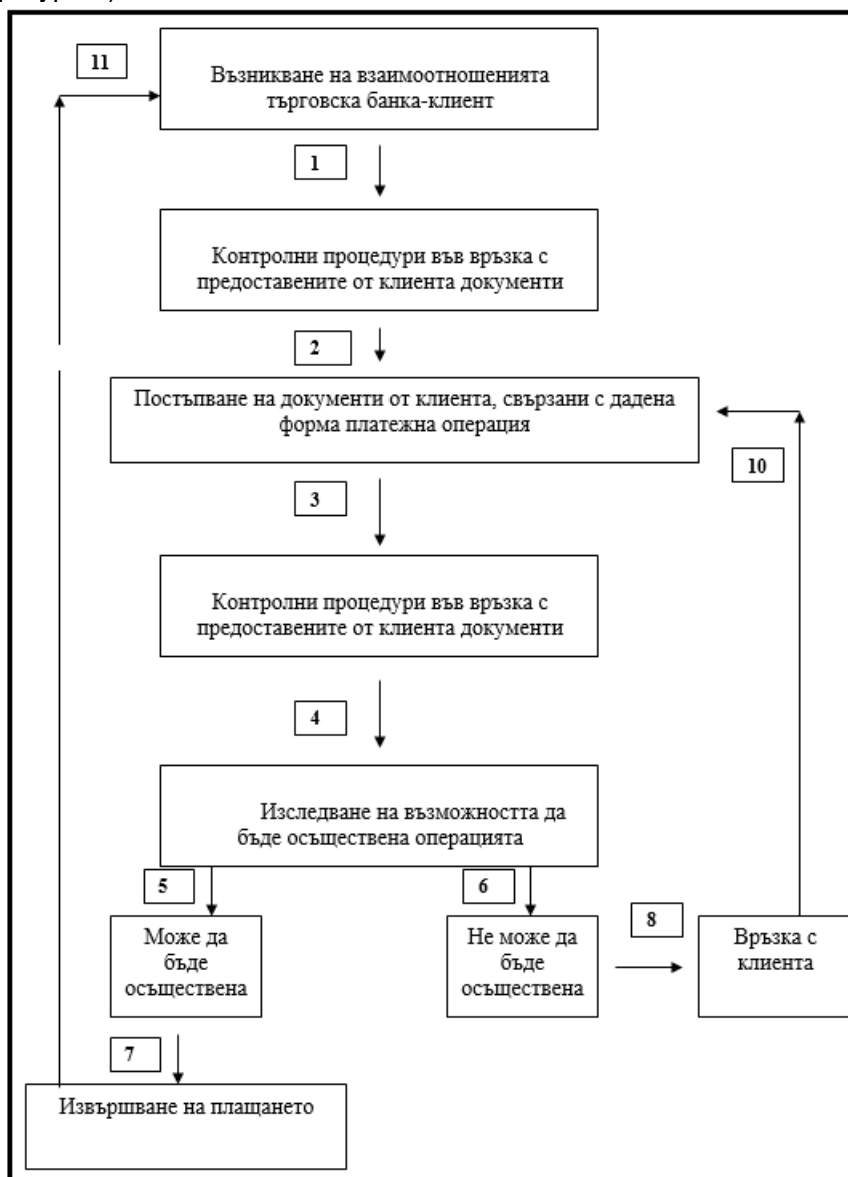
¹¹ ДУШАНОВ, И. Счетоводната отчетност и счетоводните кадри в стопанското управление на НРБ, Варна, 1976, с. 122: Цит по НИКОЛОВА, Н., Функции на счетоводството при банковото платежно посредничество – теоретико - приложни аспекти, Дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на стопанската дейност“, н-н р-л доц. д - р Р. Пожаревска, София, 2015

¹² ДИНЕВ, М., Златарева, К., Теория на счетоводството, София, 2012, с. 24

¹³ ТОТЕВ, Т. Актуални теоретико- методологични проблеми на предмета и метода на счетоводната отчетност, София, 1979, с. 9

¹⁴ НИКОЛОВА, Н. Цит. съч., с. 14

и важност. Също така счетоводната отчетност в търговските банки подпомага управлението на рисковете, свързани с възможности за нерегламентирани дейности по пране на пари. В тази връзка е предложен модел на управление на информацията, свързана с безналичните разплащания (фигура 2):

Фигура 2. Модел на управление на счетоводната информация при безналичните разплащания

Всяка форма на безналично плащане има своята специфична технология. Въпреки това е възможно да се обобщи идентичен модел, свързан с управлението на счетоводната информация. Това е така, тъй като на практика съществува връзката - създаване или получаване на информация - контролни процедури и изследване на риска - счетоводно отчитане, осъществяване на безналичното плащане или пък - комуникация с клиента по отношение на невъзможността тази операция да бъде осъществена.

При управлението на счетоводната информация, свързана с платежното посредничество може да приемем следното класифициране по важност:¹⁵

- ❖ жизнено важна, незаменима информация, наличието на която е безусловно необходимо за осъществяването на платежния процес;
- ❖ информация, свързана със сметките в съответните банки;
- ❖ важна информация – информация, която може да бъде набавена, но процесът на възстановяване е много труден и свързан с много големи разходи; Такава информация е свързана с имената на платеца и/или бенефициента.
- ❖ полезна информация – информация, която е трудно да се възстанови, но платежния процес може да се осъществи и без нея;
- ❖ информацията за основанието на сделката, което посочва платеца (например, при кредитния превод);
- ❖ несъществена информация – информация, която в повечето случаи е ненужна за последващите процеси в работата на банката.

4.2. Приложение на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в управлението на риска в търговските банки

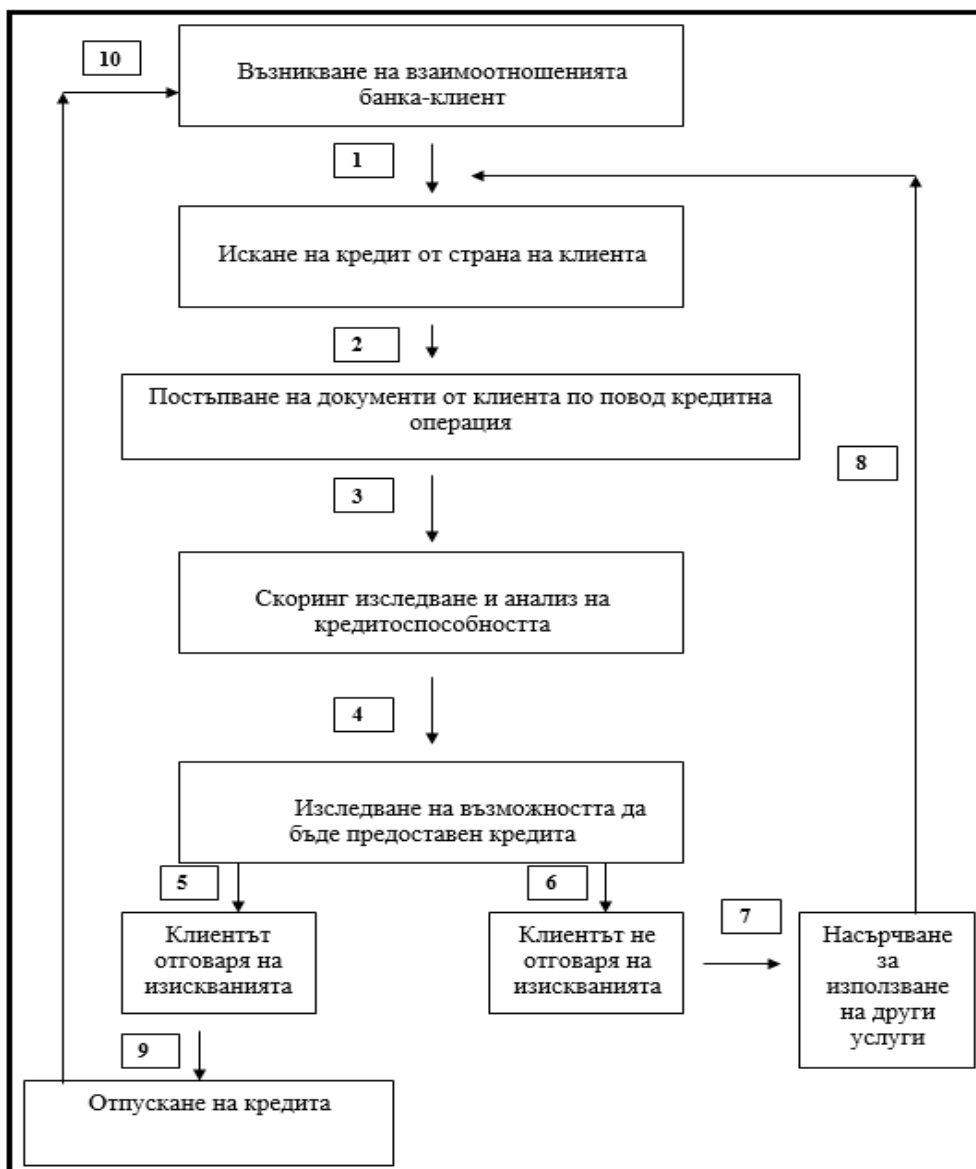
На пръв поглед, счетоводната информация, свързана с безналичните плащания няма съществен или пряк принос за управление на риска в банката, но на практика - това не е така. Рискът в търговската банка е пряко обусловен от нейната дейност, която е обект на счетоводно отразяване.

Счетоводната информация, свързана с безналичните плащания има значение не само за тяхното функционално протичане, но и за осигуряване на процесите по управление на риска. Задължително условие е да се синхронизират модулите на банковия софтуер и когато това е изпълнено, банковото ръководство или служители могат да разчитат на още един информационен източник, свързан с управлението на риска - счетоводната информация. Разбира се, за целта е необходимо да се разшири базата данни, която създава и съхранява банката, както и да се повиши аналитичността, свързана със счетоводното отразяване на безналичните плащания. От своя страна, това ще даде възможност за по-пълнен и задълбочен анализ, свързан с операциите и текущото или бъдещето състояние на банковите клиенти. В тази връзка е разработен и е представен аргументирано „Модел на управление на информацията, насочена към управление на риска“ (кредитен риск). Критично е анализиран и обоснован и операционния риск, като риск свързан с процесите, протичащи в търговската банка.

Моделът на управление на информацията, насочена към управление на риска може да се представи във вида, показан на фигура 3:

---

¹⁵ ШИШМАНОВ, К. Автоматизирани системи за контрол и защита на информацията. - Свищов: Ценов, 2005, с. 27-28

Фигура 3. Модел на управление на счетоводната информация във връзка с риска в банковия сектор

Наред с кредитния риск, присъщ на банковата дейност е и **операционният риск**. Последният се дефинира като риск, „възникващ в резултат на проблеми в процеса на нормалното функциониране на банката, като в резултат на това тя е изложена на негативно въздействие на други рискове, и е свързан с понасянето на непредвидени загуби за институцията.”¹⁶ Операционният риск може да се определи още и като вътрешен и външен риск, като банковата счетоводна отчетност е призвана да подпомага управлението и на този риск - най-вече за вътрешния операционен риск, по-специално - риск, свързан с процесите в търговската банка.

¹⁶ ТРИФОНОВА, С. Управление на операционния риск на банките. Вътрешен одитор, VII, 2010, N 1

Заклучение

В настоящия дисертационен труд са изследвани въпроси, свързани със синтезиране и обобщаване на особеностите на счетоводно-отчетния процес, отразяващ безналичните плащания, очертан е кръг от проблеми, стоящ пред банковите счетоводители във връзка с безналичните плащания, обобщени са възможностите за подобрене на счетоводните процеси и счетоводната информация, така че тя да послужи по-добре на целите на ръководството на търговската банка.

От изследването на същността на платежните операции, може да се обобщи следното: безналичните плащания и операции заемат все по-голям дял в платежното посредничество на търговските банки, като тези операции съдействат за постигане на множество цели, в т.ч. намаление на парите, използвани в обращение и оттук - намаление на разходите, свързани с тяхното отпечатване и съхранение; ускоряване на процеса на движение на паричните средства между икономическите контрагенти; намаление на рисковете, свързани с кражба и грабеж на парични знаци и други. Освен това, безналичните плащания подпомагат развитието на един значим дял от съвременната търговия - електронната търговия. Безналичните плащания подобряват възможностите за международна търговска дейност и са в основата на съвременното кредитиране. Това налага изследване и проучване на счетоводните записвания, свързани с безналичните плащания в търговските банки. Осъществяването на безналични плащания е възможно на базата на платежни системи. За платежните системи е характерно непрекъснато развитие и усъвършенстване от гледна точка на сигурност, бързина на трансфер на данни, включване на множество контрагенти, развитие на самите платформи и техния интерфейс.

Безналичните плащания се осъществяват чрез няколко основни форми -кредитен превод, директен дебит, акредитивно разплащане и разплащане с чекове, както и разплащания с банкови карти. Специфичното е, че всяка една от тези форми има своите предимства и недостатъци, които определят приложението на дадената форма на безналично плащане в практиката. Кредитният превод притежава характеристиката на удобна форма за използване, но при този тип форма на разплащане съществува риск от некоректност от платеца. Директният дебит намалява този риск, но пък поражда риск от плащане при неизпълнени условия по сделката. Акредитивът елиминира риска от неплащане и от двете страни, но неговите недостатъци са свързани с оскъпяване на платежната операция, вследствие на включване на допълнителни участници в процеса и високо ниво на сложност. Чековите плащания гарантират плащането, насочено към доставчика, но те не са приети като популярна форма на разплащане в съвременната практика. Разплащанията чрез банкови карти са един от инструментите, които притежават удобство на използване (плащанията чрез тях могат да бъдат осъществени 24/7), но изискват наличие на техническа инфраструктура.

Безналичните плащания включват както банките, така и техните клиенти - физически и юридически лица. Ефективният процес, свързан с безналичните разплащания изисква точни процедури и ред, респективно - тяхното спазване от всички страни в платежния процес. За целта е създадена нормативна уредба, която определя поведението на участниците в платежния процес.

Във връзка с направения анализ и характеристика на особеностите на счетоводно-информационното осигуряване в търговските банки за осъществяване на платежните операции и инструменти може да се обобщи, че управлението на всяка една икономическа дейност, дори и ако е насочено към бъдещи дейности и развитие, не може да се осъществи без счетоводна

информация. Счетоводството активно подпомага: създаването на динамични амортизационни норми, които отчитат във висока степен моралното изхажване; усъвършенстването на методиката за планиране и анализ на използването на основните фондове; изграждането на правилна организация и форми на управление на основните фондове с оглед постигането на висока ефективност и производителност на живия труд и т.н. Банковото счетоводство има идентични функции, като при това, неговото значение за съвременния процес на управление на търговската банка и на предлаганите от нея услуги по безналични плащания е безспорно. Продукт на счетоводството е счетоводната информация. Отчетна по характер, икономическа по съдържание, създаваната от счетоводството информация има и социална същност, която ѝ придава качества на особено важна за вземането на управленски решения информация. Счетоводството не е единственият източник на информация. Отчетно-икономическа информация се получава още от статистиката и оперативната отчетност, които разглеждани съвкупно със счетоводството се наричат просто отчетност. Щом като отчетността е функция на управлението, естествено е това качество да се отнесе и към нейните компоненти - счетоводство, статистика и оперативна отчетност. И още счетоводството е една от първите управленски функции, като неговото обособяване е наложено от прогресиращия характер в разделението на труда в управлението и необходимостта от използване на специфични методи и техники за отчитане на икономическата дейност. Синтетичното и аналитичното отчитане на безналичните плащания се определя както от счетоводното законодателство, така и от конкретните управленски потребности, свързани с тези разплащания.

Съществуват и множество специфични техники, свързани с безналичните разплащания, които бяха разгледани в дисертационния труд. Въпреки установената банкова практика, съществуват възможности, свързани с усъвършенстване и подобряване на този процес, като например: подобряване на нивото на аналитичност по отделните сметки, диференциране на отделните банкови клиенти (физически, юридически лица и лица със свободни професии) и въвеждане на трансферни сметки за подобряване на вътрешнобанковата отчетност.

При проучване на възможностите за подобряване на счетоводно-информационното осигуряване при безналичните плащания се установи, че счетоводната информация има потенциала да подобри редица процеси в търговската банка, като например: благодарение на изградения технологичен процес, свързан с банковите платежни операции е възможно да се подобри банковия контрол, както и е възможно да се съдейства за управление на риска в търговската банка. Чрез безналичните плащания и изградените за тях платформи, както и чрез счетоводната информация, търговските банки могат да осъществяват вътрешен надзор върху финансовото състояние на своите клиенти и по този начин да изградят клиентски профили, които да служат при рейтингове и искане за кредит. Този вид надзор е свързан с интересите на самата банка и при спазване на съответната банкова тайна няма пречки да бъде осъществен.

В следствие на извършения анализ на възможностите за подобряване на процеса на управление на счетоводната информация за платежните операции и инструменти в търговските банки може да се обобщи, че счетоводната отчетност, свързана с безналичните плащания подпомага процесите по управлението на риска в търговските банки, както и дава възможност за вземане на управленски и маркетингови решения за развитието на банката. За да може счетоводството да служи ефективно на управлението, трябва да се има предвид, че както безналичните плащания, така и самите платежни системи се развиват във времето, с оглед на развитието на процесите в икономиката и финансите на отделните страни. Счетоводната информация трябва да отговаря на определен тип качествени критерии, като тя

следва да съвместява изискванията за качество съобразно спецификата на банковата дейност и потребността на банковите ръководни органи и изискванията на счетоводния закон и счетоводните стандарти.

Развитието счетоводната информация, свързана с отчетния процес на банковото платежно посредничество, спазването на нормите за качество, наличието на гъвкавост по отношение на аналитичното отчитане могат да осигурят на търговската банка повишени възможности за контрол на риска и подобряване на дейността на счетоводния апарат в банката, с което може да приемем поставената в увода на дисертационния труд теза.

С оглед на нарастващото значение на безналичните плащания за икономиката и търговските взаимоотношения, проучванията по отношение на тяхното счетоводно отразяване и неговото усъвършенстване следва да продължат. Бъдещите насоки на академични проучвания могат да се развиват в конкретни области, като: подобряване на счетоводния процес, свързан с определена форма на плащания, проучвания по отношение на връзката счетоводна информация за безналичните разплащания и банковия риск, изследвания на възможностите за подобряване на аналитичността при банковото счетоводство и т.н. Това би дало възможност на търговските банки да подобрят и цялостния процес на счетоводно отразяване и управление на платежното посредничество.

Справка за научните и практико-приложни приноси в дисертационния труд

В дисертационния труд „Счетоводната информация в управлението на платежните операции и инструменти в търговските банки” могат да се открият няколко по-важни научни и практико-приложни приноси:

A. Научни приноси

- ❖ Въз основа на критичен ретроспективен преглед и анализ на дефиниции, дадени от различни автори е изведено и аргументирано определение за понятията: плащане, безналично плащане, електронни платежни инструменти и информация, представяна във финансовите отчети.
- ❖ Предложено е систематизиране на принципите, на които следва да се подчинява отчетността за платежните операции и инструменти в търговските банки, като същите са подразделени на основни и функционални според спецификата на организацията на банковата дейност.

B. Практико-приложни приноси

- ❖ Критично са изследвани действията от страна на банковите служители по отношение на установен неразрешен овърдрафт по картова сметка (причините довели до формирането му и неговият стойностен размер) и на тази база са набеязани препоръки за оптимизиране на технологията по уреждане на задълженията към банката, представляващи резултат от неразрешения картов овърдрафт, както и на разходите на банката.
- ❖ При направен критичен анализ на разплащанията с директен дебит са установявани слаби страни по отношение на уведомяването на банковите клиенти при неизпълнението му, както и по отношение на използването на разнородни база данни

при управлението на кредитния риск и на тази основа е предложено усъвършенстване на банковия софтуер в насока създаване на единна база данни чрез интегриране на отделните банков системни модули.

- ❖ Въз основа на критично проучване на счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки са установени възможности за неговото оптимизиране в следните насоки:
  - използване на транзитни сметки, при плащане в рамките на една и съща търговска банка. Тяхното използване е свързано с необходимостта от минимизиране на риска от субективни грешки, както и осигуряване на по-добра информационна база за управлението на банката;
  - извънбалансово отчитане на поетия от банката на платеца ангажимент по депозирано съгласие за директен дебит. Проучването в практиката установи, че в търговските банки в момента няма подобно записване -т.е., поемането на самия ангажимент по отношение на плащането от страна на банката се води само документално и не намира счетоводно отражение.
  - извънбалансово отчитане на акредитив с покритие – *в банката на платеца*. В случай на неизпълнение на договорните условия, средствата от акредитивната сметка се превеждат обратно по сметката на платеца (получателя на дадената услуга или стока по сделката). През целия този процес, който може да бъде и продължителен във времето, за банката на платеца възниква условно вземане от насрещната банка.
  - извънбалансово отчитане на блокирани суми по запорирани сметки на банков клиенти. По този начин банката ще разполага с информация за точния размер на сумите, които в даден момент не могат да бъдат използвани;
  - разширяване на аналитичното счетоводно отчитане на сметките за отчитане на привлечени средства за нуждите на управлението (по ЕИК и по сектори);
- ❖ С оглед по-ясното проследяване и анализ на контролните действия по време на разплащателния процес в търговските банки е предложено неговото разграничаване на база т.нар. „модулен принцип”, като са обособени три фази – набавяне на информация за контролен анализ, контролни дейности по отношение на разплащателния процес (контрол върху функционалните особености, контрол върху последователността на дейностите, контрол върху обектноориентираните дейности), описание на резултатите от отделните контролни процедури.
- ❖ Изследвани са възможностите за организация на разплащателния процес в търговските банки и на тази основа е предложен примерен модел за управление на информацията, касаеща безналичните плащания.
- ❖ Изследван е кредитния риск в банките и банковата система и влиянието на банковата счетоводна информация за платежните операции и инструменти върху неговото управление. Разработен и е представен аргументирано „Модел на управление на информацията, насочена към управление на риска“. На тази основа е достигнато до заключението, че анализът на текущата и на бъдещата кредитоспособност на банковия клиент, както и класифицирането му в определена риск зона, могат да бъдат значително

подобрани чрез извършването на допълнителни проучвания на осъществените от клиента платежни операции.

Списък на публикациите по дисертационния труд

- 1) Маврова, Д., 2014 г. „*Финансово-счетоводни аспекти на презграничния кредитен превод*“, XI Международна научна конференция 2014 – „Интелигентна специализация на България“, организирана от Международното висше бизнес училище, Ботевград, проведена на 13-14 юни 2014 г., стр. 1197 – 1207.
- 2) Маврова, Д., 2014 г. „*Financial and accounting aspects of payment via debit card – development and trends*“, III Международна научна конференция „Украйна – България – Европейски Съюз: Съвременно състояние и перспективи“, организирана от Икономически университет – Варна съвместно с Национален технически университет – Херсон, Украйна, проведена на 16 септември 2014 г., стр. 286 – 290.
- 3) Маврова, Д., 2015 г. „*Cheque as a payment instrument - accounting models, cost and efficiency*“, IV Международна научна конференция „Украйна – България – Европейски Съюз: Съвременно състояние и перспективи“, организирана от Икономически университет – Варна съвместно с Национален технически университет – Херсон, Украйна, проведена на 15 септември 2015 г., стр. 294 – 297.
- 4) Маврова, Д., 2015 г. „*Payment system in Bulgaria - prospects for development*“. IV Международна научна конференция „Украйна – България – Европейски Съюз: Съвременно състояние и перспективи“, организирана от Икономически университет – Варна съвместно с Национален технически университет – Херсон, Украйна, проведена на 15 септември 2015 г., стр. 231 – 234.
- 5) Маврова, Д., 2015 г. „*Electronic payment instruments – current trends and future prospects*“. Конференция „Иновации в икономиката“, организирана от Нов Български Университет, проведена на 03 октомври 2015 г., под печат.
- 6) Маврова, Д., 2016 г. „*Особености при счетоводно-информационното осигуряване на акредитива като форма на безналично плащане*“, Първи годишен докторантски семинар, проведен от 19 до 21 февруари 2016 г., публикувана месец юни, 2016 г. в списание „Език и публичност“, което е електронно интердисциплинарно списание на департамент "Философия и социология" към НБУ, стр. 43 – 55.
- 7) Маврова, Д., 2016 г. „*Възможности за усъвършенстване на счетоводно-информационното осигуряване на безналичните плащания в страната*“, публикувана в Годишник на Департамент „Икономика“, електронно издание.
- 8) Панчева, Ст., Д. Маврова, 2020 г. *Възможности за оптимизиране на счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки*, Годишник „Икономика и бизнес“, НБУ, под печат.

Справка за изпълнение на минималните национални изисквания

По-долу е представена справка за изпълнение на минималните национални изисквания в дисертационния труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, по професионално направление 3.8 „Икономика“, научна специалност „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на стопанската дейност“.

Тема на дисертационния труд: „Счетоводната информация в управлението на платежните операции и инструменти в търговските банки“.

Автор: Десислава Георгиева Маврова, докторант в редовна форма на обучение, по професионално направление 3.8 „Икономика“, научна специалност „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на стопанската дейност“, с обучаващо звено Департамент „Икономика“ на НБУ - гр. София.

Научен ръководител: доц. д-р Станислава Георгиева

По Показател А	Брой точки
Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ Маврова, Д.Г. 2021. Счетоводната информация в управлението на платежните операции и инструменти в търговските банки. Дисертация, София, НБУ - гр. София, 191 стр.	50
Сумарен брой точки по показател А:	50
По Показател Г	
Статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове	Брой точки (10/n)
Маврова, Д., 2014 г. „Финансово-счетоводни аспекти на презграничния кредитен превод“, XI Международна научна конференция 2014 – „Интелигентна специализация на България“, организирана от Международното висше бизнес училище, Ботевград, проведена на 13-14 юни 2014 г., стр. 1197 – 1207.	10
Маврова, Д., 2014 г. „Financial and accounting aspects of payment via debit card – development and trends“, III Международна научна конференция „Украйна – България – Европейски Съюз: Съвременно състояние и перспективи“, организирана от Икономически университет – Варна съвместно с Национален технически университет – Херсон, Украйна, проведена на 16 септември 2014 г., стр. 286 – 290.	10
Маврова, Д., 2015 г. „Cheque as a payment instrument - accounting models, cost and efficiency“, IV Международна научна конференция „Украйна – България – Европейски Съюз: Съвременно състояние и перспективи“, организирана от Икономически университет – Варна съвместно с Национален технически университет – Херсон, Украйна, проведена на 15 септември 2015 г., стр. 294 – 297.	10
Маврова, Д., 2015 г. „Payment system in Bulgaria - prospects for development“. IV Международна научна конференция „Украйна – България – Европейски Съюз: Съвременно състояние и перспективи“, организирана от Икономически университет – Варна съвместно с Национален технически университет – Херсон, Украйна, проведена на 15 септември 2015 г., стр. 231 – 234.	10
Маврова, Д., 2015 г. „Electronic payment instruments – current trends and future prospects“. Конференция „Иновации в икономиката“, организирана от Нов Български Университет, проведена на 03 октомври 2015 г., под печат.	10
Маврова, Д., 2016 г. „Особености при счетоводно-информационното осигуряване на акредитива като форма на безналично плащане“, Първи годишен докторантски семинар, проведен от 19 до 21 февруари 2016 г., публикувана месец юни, 2016 г. в	10

списание „Език и публичност“, което е електронно интердисциплинарно списание на департамент "Философия и социология" към НБУ, стр. 43 – 55.	
Маврова, Д., 2016 г. „Възможности за усъвършенстване на счетоводно-информационното осигуряване на безналичните плащания в страната“, публикувана в Годишник на Департамент „Икономика“, (електронно издание).	10
Панчева, Ст., Д. Маврова, 2020 г. <i>Възможности за оптимизиране на счетоводното отчитане на платежните операции и инструменти в търговските банки</i> , Годишник „Икономика и бизнес“, НБУ, (под печат).	10
Сумарен брой точки по показател Г:	80

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

(по чл.27, ал.2 от ПП на ЗРАСРБ)

от Десислава Георгиева Маврова, докторант в редовна форма на обучение, по професионално направление 3.8 „Икономика“, научна специалност „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на стопанската дейност“, с обучаващо звено Департамент „Икономика“ на НБУ - гр. София

Декларирам, че представената от мен дисертация на тема „Счетоводната информация в управлението на платежните операции и инструменти в търговските банки“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ е оригинална разработка и съдържа резултати, получени при поведени от мен научни изследвания, с подкрепата и съдействието на научния ми ръководител.

Декларирам, че резултатите, които са получени, описани и/или публикувани от други учени, са надлежно цитирани в библиографията, при спазване изискванията на авторското право.

Уведомена съм, че в случай на констатиране на плагиатство в представената дисертация, комисията по защитата е в правото си да я отхвърли.

Декларирам, че дисертацията не е представяна пред други университети, институти и други висши училища за придобиване на образователна и научна степен.

гр. София
2021 г.

Декларатор: .....

(Десислава Георгиева Маврова)